

FRÅN REDAKTIONEN

Detta temanummer om feministisk pedagogik ingår i förarbetet till konferensen *Challenging Education: Feminist and Anti-Oppressive Strategies in Teaching and Learning* som hålls i Uppsala den 14–16 juni 2009. Som framgår av konferensiteln är ambitionen att med feministiska perspektiv utmana dagens utbildningssystem. Temat är angeläget med tanke på att över två miljoner svenskar dagligen deltar i någon av utbildningssektorns verksamheter. På dagis, i grundskolan, på gymnasiet och universitetet produceras och internaliseras uppfattningar om vad som är och inte är kunskap, vad som är och inte är viktigt, normalt eller självklart. I dessa normerande praktiker finns materialet till såväl självförståelse som uppfattning om samhälle och andra människor; här bekräftas vissa livs- och kunskapsformer på bekostnad av andra. Visserligen finns regler om lika-behandling och jämställdhet inskrivna i skollag och högskoleförordning, men det finns inga tvingande krav på att undervisningen ska vara genomsyrad av kunskaper om skillnader och makt. Det faktum att utbildning alltid är normerande innebär att dominerande uppfattningar om kön, etnicitet, ras, klass, sexualitet, funktionsduglighet påverkar vem som får utrymme och på vilka villkor i olika undervisningssammanhang. Genus och andra maktdimensioner

är därför av avgörande betydelse för strukturerandet av relationer mellan såväl elever/studenter och lärare som elever/studenter emellan, oavsett om vi diskuterar förskola eller universitet. Detta gör utbildning till en angelägen demokratisk fråga där pedagogiska praktiker kan ge verktyg för kritisk granskning av rådande maktförhållanden, men utan dem riskerar vi att återskapa dagens dominerande och diskriminerande uppfattningar.

Under konferensförberedelserna har det blivit tydligt att feministisk pedagogik ger upphov till ett brett spektrum av associationer. Som lärare och feminist krävs ett personligt ställningstagande som undersöker hur ett antidiskriminerande lärande kan uppstå. Det är därför varken önskvärt eller möjligt att tala om *en* feministisk pedagogisk praktik utan hellre om pedagogiska praktiker inspirerade av feministisk teori och forskning. Vi använder således paraplytermen ”feministisk” och låter den inrymma såväl queera, postkoloniala som intersektionella perspektiv. Vi, liksom författarna till bidragen i detta nummer, förespråkar en förståelse av och en praktik där heteronormativitet aldrig tillåts förbli osynlig eller reduceras till en fråga om tolerans. Vi vill inte heller förbise den centrala betydelse klass, ras/eticitet, religion och funktionsförmåga – en lista av kategoriseringar

utan slut – har för enskilda individers handlingsutrymme. Gemensamt för skribenterna i detta temanummer är att de är forskare och lärare med ögon och öron känsliga för exkluderande och naturliggörande sätt att tala och agera oavsett om verksamhetsfältet är förskola, skola, högskola eller biståndsorganisationer. Pedagogisk verksamhet med antidiskriminerande ambitioner handlar om hur vi omsätter dessa insikter i våra egna utbildningssammanhang.

Trots att det pågår en livlig offentlig utbildningsdebatt är feministiska röster sällsynta i den. Feministiska bidrag där skola, utbildning och pedagogik diskuteras hittar vi istället i avhandlingar, böcker, forskningsrapporter, ofta också i utbildningsmaterial från intresseorganisationer som RFSL-ungdom, Friends eller Amnesty. Men det finns idag få, om några, gemensamma mötesplatser där kritiska dialoger kan föras mellan yrkesgrupper och personer med skilda teoretiska perspektiv och disciplinära hemvister.

Om vi blickar bakåt kan vi se att feministisk pedagogik har en lång men marginaliserad historia i Sverige. Självklart har feministisk teori i allmänhet, och feministiska pedagogers texter i synnerhet, inspirerat många lärare, men i en svensk kontext är det få som dokumenterat och utvecklat sina erfarenheter utanför sitt undervisningssammanhang. Under 1960- och 70-talen var det kvinnorörelsernas idéer om medvetandehöjande aktiviteter som slog an tonen kring behovet av kunskaper för kvinnor utöver vad de formella utbildningssystemen kunde erbjuda. På 1980-talet blev jämställdhetsbegreppet en katalysator för

ifrågasättanden av läroplan, klassrumspraktik och relationen lärare och elev. Samtidigt pågick intensiva diskussioner om behovet av särskilda rum för kvinnors kunskapsproduktion med utgångspunkt i de erfarenheter av orättvisor, förtryck och marginalisering som många kvinnor haft under sin utbildningstid.

Lagstiftningen blev på 1990-talet alltmer detaljerad för hur undervisningen skulle utformas för att bli jämställd och likvärdig. Samtidigt som en motdiskurs utvecklades som förespråkade frivillighet och ett individperspektiv. Vid universitet och högskolor etablerades kunskaper om sexuella trakasserier och diskriminerande undervisning. Vissa förskolor genomförde konkreta jämställdhetsprojekt som delvis kom att bidra till att sätta en ny standard för praktknära arbete. Vid somliga folkhögskolor växte det fram metoder för arbetet med heterogena klassrum. I grundskolor påbörjades ett omfattande värdegrundsarbete. Introduktionen av genusbegreppet under 1990-talet riktade blickfånget mot strukturella förutsättningar för undervisning. Skillnaden mellan att anlägga ett genusperspektiv *i* undervisning och *på* undervisning blir en viktig distinktion som lyfter fram skillnaden mellan ämnesinnehåll och undervisningspraktik.

Under 2000-talet etablerades flera nya begrepp i Sverige – könsmedveten, mångkulturell, antirasistisk, queer och normkritisk pedagogik – vilka samtliga tänjer gränserna för och utmanar sätten att förstå vad problemen med utbildning är, vem den är till för och hur den kan bidra till social förändring.

Detta temanummer liksom konferensen kan ses som en invitation och anmodan att bidra till en vitalisering av debatten, men också till att bidra till diskussionen om hur feministisk teori kan medverka till antidiskriminerande pedagogiska praktiker. Vi ser ett påfallande behov av medvetna strategier i en tid när hela utbildningssektorn – och då kanske speciellt högskolan – är under radikal omvandling. Förändringen är global och styrs i hög grad av ett nyliberalt synsätt med marknadsanpassade rekryteringsstrategier, företagsliknande organisationsformer och ett trendkänsligt utbildningsutbud som följd. Denna politiska trend riskerar att göra utbildning till en vara där värdet enbart ligger i dess förmåga att generera efterfrågad kompetens. I opposition mot denna trend behövs röster och strategier som försvarar en antidiskriminerande utbildning som ger träning i att kritiskt och aktivt hantera dagens ojämlika samhälle. Pedagogisk verksamhet är en kollektiv aktivitet som behöver fora för dialog och teoriutveckling. En förening av kvinnorörelsens idéer och praktiker och senare decenniernas teoriutveckling skulle kunna bidra till insiktsfull kritisk granskning av dagens utbildningspolitik, men också till handfast antidiskriminerande pedagogisk praktik. Det visar inte minst bidragen i detta temanummer.

Med USA:s rasifierade, homofoba och sexistiska klassamhälle som fond diskuterar Kevin Kumashiro hur ”postperspektivens” teoretiska insikt – att det osynliga och nedtystade ger det utsagda och synliga identitet – kan bistå oss lärare och lärarutbildare med konkreta verktyg som förändrar lärandeprocesserna i våra undervisningssammanhang. Den antidiskriminerande undervisningen menar han kännetecknas av att alltid se bortom det vi undervisar om genom att ständigt fråga vad som utelämnats och vilka konsekvenser detta får för de osynliggjorda, men även för dem som befinner sig i strålkastarljuset. Det handlar om att medvetet eftersträva att se, läsa och tolka på sätt som inte följer de dominerande och välbekanta. Med tanke på hur mycket vi investerat i vår förståelse av världen och av oss själva, menar Kumashiro att det knappast är förvånande om detta sätt att undervisa väcker motstånd hos såväl elever som lärare. Ett antidiskriminerande lärande är därför alltid förknippat med motstånd och kris, eftersom nya insikter både utmanar min jagkänsla och mina privilegier.

Eva Nyströms Utblick låter stavgångens taktfasta rytm ackompanjera minnesfragment från ett fältarbete med inriktning på konstruktioner av naturkunskapsläraren som profession och naturvetenskapen som disciplin. Associationskedjan länkar naturvetenskapens maskulina kodning till frågor om könade tankestilar och undervisningspraktiker, men också till utbildning som inträdesbiljett till en ”svensk identitet”.

Lena Martinsson flyttar fokus från vardagens pedagogiska praktik till utbildningspolitisk retorik, i detta fall Högskoleverkets. I hennes kritiska analys av det

frekventa och omhuldade talet om social mångfald i högre utbildning visar hon hur denna liberala retorik på intet sätt utmanar det klassamhälle som skapar denna sociala mångfald. Ord som makt, konflikt, orättvisa och exkludering förekommer inte i texterna. Frånvarande är också föreställningen om högre utbildningspotential till ett samhällskritiskt ifrågasättande. Bred rekrytering reduceras till färdighetsträning av den sociala kompetensen, vilket bidrar till att återskapa dagens klassamhälle. Hon argumenterar i linje med Chantal Mouffe att universitet ska vara en plats för stridigheter och motsägelsefull kunskapsbildning som på oförutsägbara sätt utmanar och omformar rådande klasskillnader.

Kanske kan Christina Hee Pedersens artikel läsas som en illustration av Martinssons teoretiska position – en pluralistisk hållning, öppen för det oväntade, rörliga och oförutsägbara. Med exempel från sin egen forskningspraktik visar hon hur hon som forskare försöker upprätthålla det flertydiga i sina tolkningar av en specifik situation genom att invitera och intervjua informanterna om deras uppfattningar om samma situation. Hennes övergripande fråga om villkor för demokratiskt deltagande i kunskapsproduktionen och hennes konkreta tillvägagångssätt har bäring för en pedagogisk praktik med demokratiska syften.

Hillevi Lenz Taguchis krönika prövar den betydelse kroppen och det fysiska skulle kunna ha för en transdisciplinär feministisk praktik. Om det materiella ges agentskap uppstår en relation och ett mellanrum mellan personen och objektet. Hon diskuterar hur interaktiviteten mellan ett barn och en stol påverkar barnets beteende. Denna teoretiska ansats kan, menar Lenz Taguchi, stimulera oss feministiska pedagoger att utveckla ett språk som bättre förmår att beskriva relationen mellan oss människor och den materiella värld vi lever i och med.

I sin artikel ”Vi har ikke noe imot de homofile” visar Åse Røthing vilka konsekvenserna blir när man nöjer sig med att inkludera homosexualitet i sexualundervisningen utan att på ett grundläggande sätt ifrågasätta dagens dominansförhållande. I sina klassrumsobservationer får Røthing syn på hur sexualundervisningen i norsk grundskola aktualiserar homosexualitet utan att heterosexualitet diskuteras som norm. Undervisningens ambition är att skapa tolerans för homosexuella, men utan att ifrågasätta den privilegierade status som den heterosexuella livsformen har för ”ett normalt och lyckligt liv”.

Vi låter Audre Lorde avsluta:

Det faktum att vi är här och uttalar dessa ord är ett försök att bryta tystnaden och överbrygga några av skillnaderna mellan oss, för det är inte skillnaderna som hindrar oss att agera, utan tystnaden. Och det finns så många tystnader som måste brytas.¹

Lorde lyfter i likhet med många andra feministiska pedagoger fram samtalet som en förutsättning för gemensamt handlande. Dessa dialoger måste alltid synliggöra och ha ambitionen att hantera skilda villkor för deltagande, ojämlika möjligheter att påverka utformningen av dialogerna och de intressekonflikter som detta ger upphov till.

I recensionerna diskuteras bland annat ljusskygga sidor hos en hyllad nationalskald, vad det är som gör en människa möjlig och under vilka villkor hon eller han tvingas handla, kvinnan på väg till frigörelse i början av 1900-talet och kampen om synlighet och elitens könsmärkning i TV-utbudet.

Anne-Charlotte Ek, Janne Bromseth och Fredrik Bondestam
Gästredaktörer

Noter

- 1 Audre Lorde: *Sister Outsider: Essays and Speeches*, Freedom Press, 1984, s. 275. Vår övers.

